

לחיי אברם... קם אברם בלילה וישרוף את בית האלילים [אשר לאביו] וישרוף את כל אשר בבית, ואיש לא ידע. ויקומו בלילה ויבקשו להציל את אליליהם מתוך האש, וירוך הרן אחי אברם להצילם, ותבער האש עליו וישרף וימות באור כשדים, על פני תרח אביו" (י"ב, י"ב – י"ג). הסיפור על אברהם השובר או השורף את צלמי אביו ידוע מאוד במסורת היהודית, אך מסתבר שסיפור זה מופיע לראשונה לא בפירוש רש"י ולא קודם לו, במדרש, וכי זמנו קודם הרבה לתקופת חורבן הבית. מבחינה זו – אך לא רק מבחינה זו – חשובים מאוד הספרים החיצונים, בספק לנו, כאמור, מעין "נקודות ארכימדס" לשם תיארוך מסורות.

כי זאת יש לדעת: אחת הבעיות הקשות במחקר ספרות חז"ל היא שאלת הזמן בו נוצרה מסורת אגדית מסוימת. דרך משל: מתי נולד הרעיון שאברהם שרף (או הרס) את פסלי אביו? מה זמן היווצרותה של המסורת על מכירת יוסף תמורת נעליים דווקא? מספרות חז"ל עצמה קשה, במרבית המקרים, לקבל תשובה ברורה. מאמרים נודדים בה מחכם לחכם, מתקופה לתקופה ומחיבור לחיבור, ומאמרים רבים הם אנונימיים ולא תמיד אפשר לדעת מי אביהם, ובדרך כלל אין במאמרים עצמם סימנים המעידים על רקע היסטורי מוגדר זה או אחר. אך הספרים שעסקנו בהם עד כאן, כגון, היובלים או הצוואות, משמשים כנקודה מתוארכת חיצונית, שבעזרתה אפשר לקבוע למסורות השונות תאריך מדויק יותר, וכמובן גם קדום יותר, כיוון שכל הספרים שאנו מדברים בהם בפרק זה קודמים בזמן לספרות חז"ל.

ואזכיר בקצרה עוד שלושה ספרים מקבוצת הפסידואפיגרפה. אחד – ספר קדמוניות המקרא המיוחס לפילון (ועל פילוסוף זה, שלא כתב את הספר, עוד נרחיב את הדיבור). ספר שנתחבר סמוך לחורבן הבית והוא מגולל את ההיסטוריה של עם ישראל מבריאת העולם ועד מות שאול. ספר אחר הוא ספר חנוך, המספר על קורותיו של חנוך בשמים, מסעו שם מרקיע לרקיע ופגישותיו עם באי עולמות רחוקים. ספר נוסף הוא ספר אדם וחודה, בו מוסרת חוה את גירסתה שלה באשר לתפקידם של אדם והנחש בסיפור החטא הקדמון ואף מחווה את דעתה על מה שאירע שם. ועוד היא משלבת בדבריה דיון בחשיבות החזרה בתשובה ואף מנבאה נבואות שונות לעתיד.

נסכם את שאמרנו בפרק זה: קבוצת הספרים שעסקנו בה כאן, הספרים החיצונים, היא בעלת ערך, לא רק למי שמתעניין ביצירתו הספרותית של עם ישראל בתקופת הבית השני אלא גם למי שעוסק